

„Egyháztörténeti adalék“.

„Egyháztörténeti adalék“ címen dr. Tóth György elsőrangú egyháztörténeti tollából egy kiváló jelentőségű közlemény jelent meg a „Keresztény Magvető“ 1941. évi 4—5. füzetében, mely nemcsak legnagyobb érdeklődésünket keltette fel, hanem egyenesen követeli az abban felhozott kérdések minden oldalú megvilágítását is.

A közlemény írója az 1918—1940. években az úgynevezett Csonka-Magyarország területén élt, s így az ősi unitárius egyháztól elszakított unitáriusok egyházszervezeti alkotmány kiépítési törekvését ismerteti. Foglalkozik ez alkotmány kiépítésére hivatottak kérdésével; adatszerűen előtárja a hivatottak véleményét, és ismerteti azoknak tett lépéseit is. Közleményéből kétségtelen, hogy ősi egyházunk azon időbeli vezetősége az elszakított rész unitáriusainak ezen mozgalmát ismerte, e törekvést nem ellenezte, de mivel különálló püspökség szervezését „az unitárius egységre, a hívekre, és az anyaegyház helyzetére kedvezőtlen hatásúnak“ tartotta, a második püspöki állás szervezésének következetesen ellentmondott. Ez adatszerű ismertetés történelmi fontosságú még akkor is, ha ősi egyházunknak az ősi hazánkhoz való örvendetes visszacsatolása a mozgalmat hatálytalanná tette. Az általános örömet a közlemény írója igen szépen a következőleg fejezi ki: Isten különös kegyelméből, a tett intézkedések jóváhagyására nem is került sor.

Egyháztörténelmi adalékokról lévén szó, ismertessük nagy vonásokban azt is, hogy a trianoni kényszerelszakítás következtében minő volt az ősi egyház helyzete és törekvése a közleményben foglaltak tárgyában.

Az ősi magyar unitárius anyaegyház a szerencsétlen kényszerbéke útján szervezetével, intézményeivel, vezetőségével s híveinek túlnyomó nagy tömegével Romániához csatoltatott,

egyedül a Duna-Tiszamenti egyházkör maradt IX. egyházkör címen az ú. n. Csonka-Magyarország területén. Köztudomásúlag az országok általános elvi álláspontja az, hogy saját országuk területén kívüli hatóságoknak, még ha ezek egyházi főhatóságok is, nem engedélyezik, hogy azok más országban lakó híveikre és intézményeikre befolyást gyakoroljanak, azoknak rendelkezzenek. Ez elvi álláspontot foglalta el Románia is. Jellegzetes példája ennek az ideszakadott, nagytömegű román kath. hívők este is, kik hosszas nemzetközi tárgyalások útján is csak egy felette korlátolt keretű „Concordatumot“ tudtak kiszorgalmazni, mely az államhatalom részéről mégis soha nem lett egészében végrehajtva.

Az unitarizmus helyzete nem állott merő ellentétben a fenti általános elvvel. Itt a főhatóság került Románia területére, a híveknek egy kisebb része maradt a Csonka-Magyarországon.

Itt tehát nem külföldi főhatóság rendelkezhetett volna román állampolgároknak és intézményeknek, hanem ellenkezőleg, a román területű főhatóság más ország területén élő híveinek.

Az ősi egyház azon időbeli vezetősége törekedett kihasználni az adott helyzet kínálkozó előnyeit; s kísérletezett azzal, hogy egyházi vonatkozású hatásköre az elszakított híveire is kiterjesztessék, s e joga államhatóságilag is elismertessék, engedélyeztessék. Itt tehát politikailag nem államjogi korlátozás, ellenkezőleg, kiterjesztésről lehetett szó.

Jóllehet a román államhatalom az egyház alkotmánytörvényét bekérte, tanulmányozta, s azokban érdemleges kifogásolni valókat nem talált, mégis az ősi magyar unitárius egyház álláspontját nem fogadta el. Rendezés nem történt, a kérdés nyitva maradt.

E helyzetben következett be Ferencz József nagy püspökünknek halála, 1928 február 19-én. Az ősi egyházunk ez időbeni főgondnoka dr. Ferenczy Géza volt, aki a nehéz viszonyok között egyházi közérdeknek találta, hogy a megüresedett püspöki szék késedelem nélkül betöltessék, miért az E. K. Tanács meghallgatása és hozzájárulása után a püspökválasztó Zsinatot minden államhatósági bejelentés és engedélykérés nélkül Tordára 1928 május 20-ra összehívta.

Mindezek megtörténtéről a Kultuszminiszter is természetesen tudomást szerzett, s nevezett főgondnokot 1928 május 8. és 9-re Bukarestbe magához hívatta, s azt a kívánságát adta elő, hogy az összehívott püspökválasztó Zsinatot előzetes engedély hiánya miatt főgondnok halassza el. Főgondnok reámutatott arra, hogy sem az Approb. Constitutio I. rész 4. art., sem az 1848. évi XX. t. c. 2. §., sem az Unitárius Egyház alkotmánytörvényének egyetlen rendelkezése a Zsinattartást előzetes államhatalmi bejelentéshez vagy engedélyezéshez nem köti; sőt a „Kultuszok általános szabályozásáról“ rendelkező román törvény 27. cikke is következőleg rendelkezik:

„a felekezetek szervezeti szabályai szerint választott, vagy kinevezett egyházfők (püspök, stb.) csak a Kultuszminisztérium ajánlata alapján, Öfelsége, a király által adott aprobálás és az uralkodó, valamint az ország alkotmánya és törvényei iránti hűségeskü letétele után ismerhetők el és iktathatók be hivatalukba.“

Kétségtelenné teszik, hogy a Zsinattartás lehetősége nincs semmi előzetes bejelentéshez, vagy engedélyezéshez kötve, miért is ennek hiánya címén a már összehívott Zsinatot annál kevésbé halaszthatja el, mert ez csak zavarokra, elégedetlenségekre, stb. vezetne. Ha a miniszter mindezek dacára halasztási kívánalmához mereven ragaszkodik, tiltsa ő be a Zsinattartást, de ez már nem lenne a joggal élés útja.

Főgondnok érvelése végül is megértésre talált, a Zsinat megtartatott, a püspök megválasztatott.

Sőt ma már megállapíthatjuk azt is, hogy az elhalasztás igénylése nem annyira az előzetes bejelentés, vagy engedélykérés hiánya miatt, mint inkább a választandó püspökjelölt személye iránti államhatalom bizalom fogyatékosága okából eredett. E fogyatékos bizalmat is sikerült utóbb, az egyházi irattáron található okiratok szerint, alátámasztani, megerősíteni.

S így, úgy a Zsinat megtartása, mint az azon egyhangúan megválasztott püspök államhatalom aprobálása rövidesen minden zökkenő nélkül bekövetkezett.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy téves az a nézet, hogy joghatályos unitárius egyházi törvények, csak a király, ma a Kormányzó úr előzetes engedélyével tartott zsinaton lennének hozhatók.

*

Kívánatos foglalkoznunk úgy a dr. Tóth közleményében felemlített, mint különösen a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 34093—928. II. sz. átíratában kihangsúlyozott 1790:XXVI. t. c. 4. §-val is, mely tényleg megköveteli az államhatalom előzetes engedélyszerzést, de nem az unitáriusoktól, kikre e törvénynek kiterjesztése soha meg nem történt.

E törvény úgy az ágostai, mint a helvét hitvallást követő evangélikusoknak örökre visszaállított szabad vallásgyakorlatát szabályozza, s 4. pontjában mondja:

„Szabadságukban álland nekik nemesak mindenféle gyűléseket tartani, hanem Zsinatokat is, előre meghatározatván azonban Ő apostoli Királyi Felsége által esetről-esetre, mind az azokban résztvevő személyek száma, mind az ott tárgyalandó ügyek, arra a helyre, melyet ők maguk a fentnevezett Ő felségének előleges beleegyezésével választandnak, összehívniok úgy azonban, hogy az egyik vagy a másik hitvallású evangélikus egyházkerületek ezen Ő felségének előre bejelentendő Zsinatukra, ha Ő felségének úgy fog tetszeni, Királyi embert is, csupán felügyelet végett oda bocsátani tartoznak, és az így alkotott kanonok és szabályok csak miután királyi felügyeleten átmentek és helybenhagyást nyertek, bírjanak érvényesség erejével.“

A fentnevezett Vallás- és Közoktatásügyi miniszteri átírat is elismeri, hogy e törvényben az unitáriusokról nincs szó s így annak rendelkezései kifejezetten azokra nem vonatkoznak, de hozzáfűzi:

„semmi adat nincs arra, hogy a magyar törvényhozás az unitárius egyház részére a többi bevett egyházzal szemben *kiváltságos* helyzetet akart volna biztosítani“, s így azt az unitáriusokra is alkalmazandónak véli. Vagyis negativumból törekszik positivumot kimagyarázni, ami szokatlan kísérlet és nem jogmagyarázat.

Nézetünk szerint az Unitárius Egyház *kiváltságos helyzetet* nem igényel és nem is igényelt soha más bevett egyházzal szemben. Nem is itt keresendő annak indoka, hogy ezzel szemben az előzetes engedélyezési eljárás a magyar törvényhozás által nem kívántatott, hanem inkább az egyház helyzetében és szervezeti törvényeiben.

Ez egyházszervezet nem azonosítható a többi bevett egy-

házak szervezetével. Ez nemcsak teljes magyar, de egyedülálló szervezet is. Nincs hasonló szervezetsége külföldön, minő más protestáns egyházaknak van; nincs külföldi egyházfeje, minővel a kath. egyházszervezetek dicsekedhetnek. Sőt a bel-földi protestáns egyházszervezetek sem fogadták kebelükbe testvéries együttmunkálásra, bár befogadásukat mindég várták, sőt talán kérték is. (Mindig voltak egyéni kimagaslók, kik szeretettel hívták, várták, de a többség következetesen elnézett, vagy lenézett a számbelileg csekély unitáriusság felett.)

Ez egyedülálló egyházszervezetben nem volt szükség egy-séges törvényt hozó Zsinatokra; a különböző nézetek és érde-kek egy nevezőre hozatalára, ellentétek kiegyenlítésére, így közös Zsinat tartására sem. Így az unitárius Zsinattartások nemcsak ritkábbakká váltak, hanem fejlődésük is, a hívek köl-csönös és közvetlen megismerése, érintkezése, ünnepélyessége útirányában fejlődtek; s mivel erre a legkedvezőbb alkalom a püspökválasztás volt, az törvényeink szerint csakis Zsinaton foganatosítható.

A belső törvényhozás teljes egészében a Zsinattal teljes egyenrangú és évenként a központon, Kolozsvárt, tartandó „Egyházi Főtanács“ hatáskörébe tolódott át. Ennek hatás-körében gyakoroltatik az egyházkormányzás és törvényhozás is. Az egyházalkotmány törvényei a Zsinattartást csakis — ismételjük — az egyházfő, a püspök választására rendelik.

E püspökválasztás maga teljesen kebli egyházi ügy lévén, államhatalmi szempontból nem vált szükségessé a Zsinattar-tásnak előzetes jelentése és kérelmezése. A választott püspök autorizációja amúgy is az állam legfőbb felügyeleti joga kere-tébe tartozik. Tehát nem a kiváltságos jogok mezején, hanem itt keresendő és találandó meg annak indoka, hogy a magyar állam törvényhozás mellőzendőnek találta az unitárius Zsinat-tartás bejelentésének vagy engedélyezésének előzetes alak-szerűségét.

Ezek következtében igennel felelhetünk dr. Tóth afia záró-kérdésére is, hogy az unitárius egyház előzetes bejelentési kö-telezettség nélkül Magyarország bármely községébe s így a budapesti egyházközségbe is összehívhatja a Zsinatát.*

Dr. Ferenczy Géza.

* Azzal a kérdéssel, hogy az Unitárius Egyház szervezeti törvényei, annak minden módosítása az államhatalmi felsőbb megerősítést kíván-ják-e, vagy sem?, valamint a legfőbb felügyeleti és ellenőrzési jog (jus supremae inspectionis) kérdésre vonatkozó közlemény külön fog jönni.

A görög-keleti magyarok.

A magyarságnak a keresztény vallásra való áttérése idejében két hatalom: a bizánci és a római hatalom állottak egymással szemben a küzdőtéren.

Az egyes kulturkörök küzdelmét sajátágosan a nemzetek küzdelmeként vizsgálják és tárgyalják az írók, holott a külső tények mozgató okait: a lelkeséget kellene előtérbe helyezniök. A lelkeség: maga a kultúra. Az emberi társadalom fejlődésében kétségtelenül a kisebb közösségek: a nemzetek történetében szemlélnélhetjük, összefogva a fejlődést, de a nemzetek a kulturkörök tartozékai. Az ázsiai nagy kultúrákkal szemben Európában — a nyugateurópai kulturkör, valójában a zsidó-keresztény kulturkör, az ó- és újtestamentum együttes szelleméből nőtt ki.

A nyugateurópai kulturkörrel szemben a keleti keresztény kulturkör a konstantinápolyi patriarcha lelki vezetése alatt külön kulturkörre fejlődött.¹⁾

Nem kívánok sem a vonatkozó zsinatok elkülönülésre vezető határozataival, sem a hőstörténelem vonatkozó harcaival e helyen foglalkozni (ezek a kéznél lévő munkákból megállapíthatók), de külön súlyt kívánok helyezni a kulturális szakadás külső tényeire.

Az 1054-ben kimondott szakadás után a görögkeleti lélek a szláv kultúrát termelte ki. E két kultúra között az éles területi elválasztó vonal az Északi tengertől a Földközi tengerig terjed.²⁾

Ez a kulturdifferenciáltság adja érthető magyarázatát annak, hogy mi, magyarok, akkor is ütköző pont voltunk, amikor

1) Dr. Noszlopi László: A világnézetek lélektana. Budapest, 1937.

2) A protestantizmus lényegileg csak a kath. vallás területén jelentett reformokat. Ezért a protestantizmus szorosan a nyugateurópai kulturkör területéhez tartozik. Földrajzilag: Finnország, a Balticum, Lengyelország, Magyarország — Erdéllyel és Horvátországgal — a nyugateurópai kulturkör keleti határát alkották.

Ezzel szemben a görögkeleti kultúra a nagy szlávtság: Oroszország mellett Romániára és a Balkánra terjedt ki. A horvátok — kultúrájuk folytán váltak el a szlávtságtól. A szláv keleti kulturális egység a nyugati kulturterületnek a maga egészében vált lelkiadottságából folyóan az ellenlábasa.